

fan

KLIF EN GAAST

Ald nijs út Gaasterlân

ZUYDER

ZEE

Colofon

Fan Klif en Gaast is een uitgave van de Stichting Histoarysk Wurkferbân Gaasterlân. Het tijdschrift verschijnt twee keer per jaar, in juni en december.

Nummer 13, december 2012

Redactie:

Iris Maaskant-Fey j.a.maaskant@ziggo.nl tel. 0514-602909

Gerke Walinga windwerk@hetnet.nl tel. 0514-571530

Auke Hylkema auke.hylkema@planet.nl tel. 0514-603936

Vormgeving en opmaak:

Jan Maaskant j.a.maaskant@ziggo.nl

ISSN - nummer : 1876 - 8091

Wilt u ook iets in dit tijdschrift publiceren over de geschiedenis van Gaasterland? Neem dan contact op met de redactie.

De Stichting Histoarysk Wurkferbân Gaasterlân, emailadres: stichtinghwg@gmail.com, stelt zich tot doel de geschiedenis van Gaasterland te bestuderen en de kennis daarover te verspreiden en te bevorderen. Onder Gaasterland wordt verstaan de (geografische) streek van Reade Klif tot en met Spannenburg en van de Wâlde tot en met Tacoziyl.

Donateurs van het Histoarysk Wurkferbân Gaasterlân ontvangen het tijdschrift gratis. U wordt donateur door minimaal € 10,- per jaar over te maken op rekeningnummer 1540.26.395 t.n.v. de Stichting Histoarysk Wurkferbân Gaasterlân te Balk. Vergeet niet daarbij uw adresgegevens te vermelden!

Secretariaat Histoarysk Wurkferbân Gaasterlân:

Sietske Dijkstra, Meerweg 8, 8561AT Balk, tel.0514-602299, email: stichtinghwg@gmail.com

Het Histoarysk Wurkferbân Gaasterlân heeft een verjaarskalender uitgegeven. Deze eeuwigdurende kalender bevat fraaie oude afbeeldingen van alle Gaasterlandse dorpen en van Sleat. De ansichten zijn afkomstig uit de verzameling van Herman Mous.

Iedereen die donateur is of wordt van het Histoarysk Wurkferbân Gaasterlân (minimaal € 10,-) krijgt de kalender gratis. Hij is ook los te koop voor € 8,00 bij Boekhandel De Jong in Balk en bij Informatiecentrum Mar en Klif in Oudemirdum.

Foto voorpagina: Wabe en Akke Visser en hun huis Laaksum 1, begin jaren '50

Van de redactie

In dit tweede nummer van 2012, het jaar waarin het honderdjarig bestaan van de vluchthaven centraal staat, besteden wij nogmaals aandacht aan Laaksum. Ook dit tijdschrift is weer gewijd aan één onderwerp: dit keer aan het verblijf van de latere choreograaf en schrijver Rudi van Dantzig als elfjarig Amsterdams jongetje bij het gezin van Wabe en Akke Visser in Laaksum. Hij schreef er een autobiografische roman over die een bestseller werd: 'Voor een verloren soldaat'.

Rudi van Dantzig overleed op 19 januari van dit jaar. Reden voor de auteur, Iris Maaskant, de leden van de familie Visser op te zoeken en het verhaal van Van Dantzig te toetsen aan hun eigen herinneringen. Alle kinderen van Wabe en Akke zijn nog in leven en hadden veel te vertellen, niet alleen over Rudi van Dantzig, ook over het leven in Laaksum, zoals het in de oorlogsjaren en ver daarvoor was: een manier van leven doordrongen van grote existentiële ernst en soberheid. Een levenswijze, die ruim vijftig jaar geleden nog bestond, wellicht nostalgische gevoelens oproept en misschien zelfs wel een inspiratiebron zou kunnen zijn in deze tijd van crisis.

Er waren zeven broers en zusters te interviewen. Sommigen hadden veel bewaard: brieven, krantenknipsels en foto's. Er was zoveel interessant materiaal dat het artikel extra lang is geworden. Daarom hebben we eenmalig één katern meer toegevoegd.

Voor het eerst sinds de oprichting van de SHWG publiceren we een artikel gebaseerd op orale geschiedenis. Niet, dat we ons daar niet mee bezig houden: Herman Melchers heeft in het afgelopen jaar vele interviews gemaakt met interessante Gaasterlanders, die ook in ons historisch archief bewaard worden.

In ieder geval had dit nummer nooit geschreven kunnen worden zonder de hulp en de openheid van de broers en zusters Visser.

Rudi van Dantzig, foto Bert Nienhuis, Vrij Nederland 1988

Rudi van Dantzig in Laaksum: herinneringen van de familie Visser

‘Kom maar binnen,’ zegt Ype Albada, ‘hier woonden mijn ouders en grootouders. Het huis is opgeknapt, er staan nieuwe schuren naast, maar de ramen zijn nog net zo en twee bedsteden zitten er nog in, maar dat zijn nu kasten.’

Laaksum 22 in 2012

Ik sta in de huiskamer van Laaksum 22, in wat eens het huisje was van visserman Wabe Visser, zijn vrouw Akke en hun zeven kinderen: Trientsje, Popke, Diet, Meint, Jantsje, Pieke en Harmen. Ik kijk door de ramen naar buiten. Het uitzicht is wel veranderd sinds Rudi van Dantzig, toen elf jaar, na een angstige en slapeloze tocht in de nacht over de Afsluitdijk, hier in 1944 binnenstapte. Hij zou het zich zo herinneren: ‘Geen bomen, geen struiken, niets, leegte’. De grote grasvlakte met de dijk ‘van horizon naar horizon’ waarop Akke Visser alle bezoekers al van verre kon zien aankomen. Nu zijn er wel bomen en struiken en de weg uit Warns loopt omhoog naar de dijk. De haven kan je niet meer zien.

De huiskamer met de twee bedsteden

Het uitzicht op de weg naar Warns

‘Waar was het kookhok,’ vraag ik, ‘en de onder- en bovendeur, waardoor iedereen binnenkwam, en het bankje buiten aan de zijkant uit de wind waar Rudi en Pieke naast elkaar zaten en niets tegen elkaar wisten te zeggen?’

Nu Laaksum in de belangstelling staat vanwege het honderdjarige bestaan van de vluchthaven en Rudi van Dantzig op 2 januari van dit jaar gestorven is, heb ik zijn boek ‘Voor een verloren soldaat’ weer eens herlezen. Dat maakte me nieuwsgierig. Ik wilde op onderzoek uit.

Van Rudi van Dantzig weten we veel, dacht ik. Hij werd een publieke figuur, een choreograaf, leider van Het Nationale Ballet en ook nog een schrijver. Hij vertelde openlijk en met een aarzelende innemendheid over zijn homoseksualiteit en zijn

gevoel altijd een buitenstaander te zijn.

In ‘Voor een verloren soldaat’, de autobiografische roman, die hij in 1986 publiceerde en die in Laaksum speelt, onthulde hij zelfs een persoonlijk geheim, dat hij al een half leven met zich meedragen had. In de twee weken, in april 1945, dat Gaasterland zijn bevrijding vierde, zou Rudi (Jeroen in het boek) hardhandig in de homoseksuele liefde ingewijd worden door een Canadese soldaat. Die ervaring zou diep ingrijpen in zijn leven en later een bron worden van creatieve arbeid. Het thema van de verloren geliefde zou leiden tot een boek en tot vele balletten.

Maar minstens zo sterk in het boek is de achtergrond, waartegen dit voorval zich afspeelt. Het landschap van de Gaasterlandse kust, het leven van de familie Visser dat hij deelde, de kerkgang in Warns. Het boek bevat een schat aan gegevens over het leven van een Laaksums vissersgezin in de oorlog.

Hoe het met Rudi van Dantzig is gegaan is wel bekend. Maar die kinderen van Wabe en Akke Visser, dacht ik, zouden ze nog in leven zijn? De kinderen met wie hij hier in Laaksum 22 aan tafel zat en die hij zo raak beschrijft, dat je ze tot leven ziet komen. Hoe zagen ze hem, wat zijn hun herinneringen aan Rudi? Wat zouden ze over hem willen vertellen als je er naar vraagt en hoe beleefden zij zelf hun leven in het kleine vissershuis in Laaksum? En hoe is het ze later in hun leven vergaan?

Ze bleken allemaal nog in leven. Sommigen wilden praten, anderen juist niet. Ik laat ze allemaal aan het woord. Maar eerst terug naar het boek.

‘Voor een verloren soldaat’

In het boek dat 41 jaar na de oorlog in 1986 verschijnt, vertelt Rudi van Dantzig vanuit het perspectief van de elfjarige Jeroen het verhaal van zijn verblijf in Laaksum heel intens en uiterst genuanceerd. Dat hij zichzelf in het boek Jeroen noemt, zal

hij in een interview in 1986 in de Haagse Post ‘een beetje laf’ noemen, omdat alle anderen in het boek hun eigen namen houden. Hoe dan ook, hij kon er niet toe komen zijn eigen naam te gebruiken. In datzelfde interview vertelt hij dat het plan voor de roman ontstond in 1979, toen Wabe Visser overleed en hij op de begrafenis opnieuw contact legde met zijn Friese pleegfamilie. In Warns werd hij bestormd door herinneringen: ‘Toen ik vanaf de dijk naar het land keek, zag ik mijn hele leven liggen. Het gaf me een schok. Ik was niets vergeten. Elk huis, elke boerderij had zijn betekenis. Op dat moment verschenen de eerste beelden.’

Het verhaal begint in Amsterdam. ‘Het is niet voor lang, de oorlog is gauw voorbij. Ze zijn al in Frankrijk,’ stelt zijn vader hem gerust. ‘Je kunt een poosje bij de boeren gaan logeren. Veel eten en buiten spelen.’ ‘Ze’ zijn de geallieerden en het is september 1944. Achter het paleis op de Dam wacht een vrachtauto, die hem samen met andere kinderen over de Afsluitdijk naar Friesland zal brengen, weg uit Amsterdam, de daar overal aanwezige dreiging van de bezetters en het voedselgebrek.

Er volgt een tocht in de nacht met geblindeerde koplampen en Duitse controles over de Afsluitdijk, die eindigt bij het gebouw van de zondagsschool in Warns. Dan blijkt dat alle kinderen worden opgehaald behalve Jeroen. Hij blijft alleen over. Een vreemde man brengt hem met zijn koffertje achterop de fiets naar Laaksum en zegt: ‘Je komt

Het huis van Wabe en Akke Visser, toen Laaksum 1, nu Laaksum 22

bij vissers in huis, beste mensen.’ Jeroen schrikt, hij lust geen vis.

Al op die eerste tocht beklemmt het landschap hem. ‘Voor en achter me grasland en verder niemand te zien. De eenzaamheid grijpt me beet en klemmt om mijn borst.’ Eenmaal binnen bij zijn pleegmoeder is de cultuurschok nog heviger. Ze is een zware vrouw in donkere kleren, die te groot is voor de kleine kamer waarin ze staat. Ze is onaangenaam verrast dat hij een jongen is. ‘We hadden een meisje gevraagd voor onze Pieke om mee te spelen’ en ‘hij gaat toch wel naar de kerk?’ Maar dan pakt ze zijn koffer uit, houdt een handdoek bewonderend omhoog en veegt de tranen van zijn wangen hardhandig droog met haar schort: ‘haar zwijgen is vriendelijk en aandachtig’. Ze kookt in een schuur, ingericht als kookhok, naast het huis. Ze zet een pan met aardappelen op de kachel, werpt houtblokken op het vuur en pookt heftig. Dan vult de kamer zich met kinderen ‘allemaal blond, allemaal stevig’.

We leren ze allemaal kennen: Meint, die even oud is als Jeroen en die hij later ‘mijn Friese broer’ zou noemen en Jantsje, een levendig meisje van negen jaar. Diet ‘met stevige borsten in haar te krappe jurk’, en dan ‘een grote knoestige jongen, de enige die mij een hand gaf en Popke zei’ en tenslotte Pieke ‘een klein meisje dat mank liep. Ze hinkte door de kamer en steunde tegen de tafel of de muur.’ Zijn pleegvader komt op zwarte wollen sokken binnen, een oude te korte broek om zijn magere lichaam. ‘Ik voelde dat het een zachtaardige man was en dat hij mij nam zoals ik was, zonder plichtplegingen. Hij bewoog bedachtzaam, soms leek het of hij de lucht liefkozend streelde.’

Op zondag, bij de eerste kerkgang, zal Jeroen nog kennis maken met Trientsje, die

Wabe en Akke Visser in de jaren ‘50

niet meer thuis woont, omdat ze dienstbode is bij een boer. Van Dantzig beschrijft haar als de liefste van alle kinderen: ‘Ze is als een zachte, warme moeder; het is of er een aantal scherpe hoeken van mijn bestaan worden weggenomen zodra ze in de buurt is. Ik voel haar aandacht, die zorgzaam is en nooit een einde lijkt te nemen.’ En dan is er nog een jongste broertje Harmen, die Jeroen niet ontmoet omdat hij is uitbesteed bij een oom toen Pieke kinderverlamming kreeg.

Bij deze familie zal Jeroen blijven tot na de bevrijding van West-Nederland en hij zal bij hen van alles beleven dat hij daarvoor niet kende. Schapenkaas eten, op klompen lopen, schapenstront rapen, op de houten plee gaan, met een bal gemaakt van elastiekjes spelen, palingen zonder kop in een emmer zien kronkelen, in een bedstee slapen met Meint, het licht van de olielamp uitblazen, bidden en danken bij het eten, uit de bijbel lezen door Heit. Het is allemaal nieuw.

Met Jantsje en Meint gaat hij naar school in Warns. Samen lopen ze vier maal op zo’n

Schoolfoto van de Chr. Lagere School in Warns ca. 1938. Rechts achter het hoofd van de school, meester de Jong, staan Trientsje, Diet en Popke. Helemaal rechts staat meester Aardema, bij wie Meint en Rudi in de klas zaten in 1944.

schooldag een half uur naar school en terug. De school is ‘een gebouw met maar vier klaslokalen, kale ruimten met grijs geschilderde muren, zonder platen of tekeningen.’ Hij maakt een strenge meester mee, die in de deuropening tussen twee klaslokalen naar alle twee de kanten tegelijk lesgeeft. ‘In het speelkwartier is geen gedrang en er wordt niet geroepen en gelachen. Ordelijk is het en volwassen.’ Jeroen blijkt tot zijn schaamte de namen van de discipelen van Jezus niet te kunnen opnoemen. En ook het dramatische bidden is hij niet gewend. Hij barst in tranen uit wanneer de meester de zegen afsmeekt voor de families van de kinderen uit Amsterdam, die ‘sterven omdat er geen voedsel is, geen hulp en geen hoop’. Maar hij wordt dan streng tot de orde geroepen. ‘Jullie hebt getoond geen vertrouwen in de Heer te hebben,’ zegt de meester tegen Jeroen en een meisje dat ook snikt en ook uit Amsterdam komt, een

ander 'hongerkind'. Ook de kerkgang, twee maal op zondag, is nieuw. De preken zijn langdradig en onbegrijpelijk: 'één ellenlange grijze verving'. Maar de dominee is interessant. 'Bij het zingen had ik vaak omhoog gekeken om hem te laten zien dat ik uit volle borst meezong. Ik dacht te merken dat de dominee zich, net als ikzelf, een beetje buitenstaander voelde in het dorp, een vreemde eend in de bijt. Stadse mensen werden anders bekeken. Ze hoorden er niet echt bij, ze waren als losse aanhangsels die toevallig ergens terecht waren gekomen.' De vrouw van deze dominee zal plotseling sterven. Voor Jeroen de eerste confrontatie met doodgaan.

Tegen dit decor vindt in april 1945 de bevrijding van Gaasterland plaats en ontmoet Jeroen de Canadese soldaat, die zijn leven beslissend zal beïnvloeden.

Het manuscript van 'Voor een verloren soldaat' was in 1985 gereed. Van Dantzig was zich heel goed bewust van de tweeslachtigheid van zijn onderneming. Hij had zijn verhaal tot zijn 53ste aan niemand verteld en nu publiceerde hij een boek dat door iedereen gelezen kon worden.

Ook was hij bezorgd dat het boek zijn Friese familie van hem zou vervreemden. Toch kwam het boek voor hen niet onverwacht, want hij vroeg ze toestemming in een brief om hun eigen namen in de tekst te mogen gebruiken. Na de publicatie stuurde hij hen allen een exemplaar met een persoonlijke opdracht en een brief, waarin hij zijn ongerustheid uitte, maar ook zijn artistieke credo onder woorden bracht: 'Het leven is soms vreemd en doet vreemde, onverwachte dingen met ons. Met mij heeft het dingen gedaan, dat realiseer ik me na 53 jaar heel sterk, die ertoe hebben geleid dat ik altijd heb gezocht uitdrukking te geven aan bepaalde emoties, angsten en verwachtingen, die het grootste deel van mijn bestaan in me hebben geleefd...'

'Veel zal jullie vreemd zijn, veel zal jullie schokken, zoals het ook mij tot in mijn grondvesten heeft geschokt en nooit meer losgelaten' en 'Natuurlijk heb ik grote angst dat jullie zo geschokt zijn over wat ik schrijf dat jullie me niet meer willen kennen.'

'Als jullie boos zijn, blijf het dan niet te lang en vergeef het me. Jullie zijn voor mij de allernaaste familie ...' 'Ik realiseer me, dat als ik jullie niet had leren kennen, en als er niet met me was voorgevallen wat er toen voorviel, ik een totaal ander mens zou zijn geworden dan ik nu ben, oppervlakkiger waarschijnlijk en minder volledig.'

Het boek werd bejubeld in de pers, beleefde in het eerste jaar van uitgave al zeven drukken en kreeg verscheidene prijzen, waaronder de Geertjan Lubberhuizen Prijs in 1986. Wim Sanders schreef in het Parool dat het boek 'door zijn intensiteit en verborgen verdriet' moeilijk overtreffbaar was. Aad Nuis herkende in de Volkskrant het kleine leed van de duizenden kinderen van die leeftijd, die toen ongeveer hetzelfde is overkomen: 'Het is toch een hoekje van het leven onder de bezetting dat ik niet eerder zo levendig opgeroepen heb gezien als bij Van Dantzig.' En ook 'kan het zeker het begrip vergroten voor de innerlijke werkelijkheid van zulke met schrik en afkeer beladen relaties.'

Rudi van Dantzig heeft na de verschijning van het boek altijd volgehouden dat hij zijn verhouding met de Canadese soldaat nooit eerder aan iemand had verteld, zelfs niet aan zijn ex-partner en levenslange vriend Toer van Schayk, verzekerde hij Astrid

Joosten, toen hij optrad in het televisieprogramma 'De show van je leven'.

Dat die uitspraken toch niet zo absoluut zijn, blijkt uit een interview met Bibeb, dat ik vond in Vrij Nederland van 29 september 1979. Nog geëmotioneerd door de begrafenis van zijn Friese pleegvader, die hij een paar weken eerder in Warns had bezocht, vertelde hij 'zijn geheim' kort maar volledig aan Bibeb, zeven jaar voor de publicatie van zijn boek.

De filmset van 'Voor een verloren soldaat'
Op de achtergrond de Hang in Laaksum, op
de voorgrond regisseur Roland Kerbosch

In 1992 maakte Roeland Kerbosch een film naar het boek, opgenomen langs de kust van Gaasterland. Van Dantzig was niet zo blij met de film: 'Roeland Kerbosch heeft zoveel dingen veranderd en omzeild dat ik dacht: waarom is dat boek nog nodig?' Ook de Leeuwarder Courant was niet enthousiast: men miste de psychologische diepgang van het boek.

De herinneringen van de familie Visser

Het was een voorrecht alle broers en zusters te mogen spreken: sommigen thuis, anderen door de telefoon. In die gesprekken herleefde het oude Laaksum, zoals het in de oorlog was en ver daarvoor geweest moet zijn vanaf de tijd zo rond negentiehonderd, dat er vissers gingen wonen. Ook Rudi van Dantzig kwam weer tot leven, eerst als gevoelige elfjarige, later als zorgzame 'oorlogsbroer'.

Trientsje

Ik zoek mevrouw Trientsje Albada-Visser (1926) op in 'Talmahiem', het verzorgingshuis in Balk. Het is avond, de gordijnen zijn gesloten. Achter me tikt een antieke Friese staartklok. Ze wijst me op een foto van een huis aan het IJsselmeer. Ze heeft dertig jaar met haar man in Mirns een kleine boerderij gehad.

'Toen hij kwam, woonde ik niet meer thuis. Ik was dienstbode bij Rein Stoffelsma op de eerste boerderij naast ons aan de weg naar Warns. Ik was toen 18 jaar. Ik weet het nog goed. Het ging uit van de kerk. Die kinderen kwamen met een bus. Ik was speciaal thuisgekomen om te zien wat voor een kind het was. Hij zat bij mijn vader achterop de fiets. Hij was eerst erg verlegen. Hij had een prachtige badhanddoek in zijn koffer. Als mijn moeder de kinderen waste in de tobbe, dan droogde ze hen af met Duits laken, dat was oud onderlaken en dan vroegen ze: 'Mag ik ook eens met de

handdoek van Rudi?’ Hij ging vreselijk graag met mij mee naar de boer. Hij stond dan in de stal aan de kant te kijken naar het melken en wilde het ook eens proberen.

Trientsje, 12 jaar oud
(detail schoolfoto)

De wereld was toen heel anders dan nu. Met 13 jaar ging ik uit huis. Ik moest bij de boer melken en hard werken, alles met de hand. Ik kreeg 5 gulden per week. Dat werd eens in de drie maanden betaald. Mijn ouders stopten het geld in een zwart spaarpotje en dat brachten ze weer weg.

Mijn moeder was heel zorgzaam, maar zei wel de waarheid. Ze was ook wel streng; wat wil je met zeven kinderen. Het viel tegen dat ze geen meisje kreeg voor

Pieke. Er waren ook veel zorgen: Heit lag in 1939 elf weken in het ziekenhuis in Sneek. Toen hij 40 was, werd één van zijn nieren verwijderd. In die tijd moest mijn moeder drie maal in de week naar Staveren lopen en dan met de trein naar Sneek naar het ziekenhuis. Ze had het bloed vaak in de schoenen. Pieke kreeg kinderverlamming in 1940, toen ze 1 jaar oud was en werd invalide. Ze kon niet meekomen en was veel alleen met Mem. Voor haar hadden ze een meisje gevraagd om mee te spelen.

Rudi was een hele lieve jongen. Geen verkeerd woord, heel anders dan wij, misschien omdat hij homo was. Hij moest zich aan ons aanpassen; hij had wel wat te verduren met zoveel kinderen. Hij was een stadsjongen. Wij waren eenvoudiger en doortastender.

De familie Visser in 1946. V.l.n.r. Jantsje, Popke, Heit, Diet, Harmen, Mem, Trientsje, Pieke en Meint. De foto werd genomen op de trouwdag van Trientsje. Ze draagt een corsage.

We hadden zo’n 8 schapen lopen op het land. Mem maakte schapenkaas en we kregen warme gort met schapenmelk. Dat was voor die jongen allemaal nieuw. Hij moest ook schapenstront rapen. Dan zei Meint ‘Wie niet werkt zal ook niet eten.’ We praatten Fries en Hollands door elkaar. Bij het eten koken wilde hij in de pannen kijken. Dan zei Mem: ‘Je ziet straks wel wat je krijgt.’ Omdat hij zo vlug met lange, fijne vingers de

deksels oplichtte, zei ze: ‘Je zult straks nog pianist worden of je wordt nog googelaar.’ Misschien voorvoelde ze iets, hij was zo anders dan wij.

Hij ging wel eens mee naar zee, maar mijn vader ging er dan soms diep doorheen, daar moest hij niets van hebben. Hij was lang en tenger, net als zijn vader. Je moest met liefde met hem omgaan. Zo’n jongen was het wel. Ik kon altijd best met hem en Rudi hield veel van mij. In zijn boek, dat ik van hem kreeg, heeft hij geschreven ‘Voor Trientsje, mijn lieve oorlogsvriendin’. Ook later was hij lief voor Mem. Ze woonde zestien jaar in de Finke in Koudum. Ze is 89 geworden. Rudi stuurde haar kaarten, altijd met een dikke zoen voor Mem.

De oudste vier kinderen zijn geboren in Laaksum 14. Later zijn we verhuisd naar Laaksum 22, het huis van pake en beppe. Nummer 12 werd een opslagplaats voor de netten en de touwen van Heit. Er was daar een regenput binnen bij de deur met heerlijk water waar we vaak koffie en thee mee zetten. Op nummer 22 hadden we ook regenwater, later met een pomp. Er waren daar drie bedsteden, een daarvan was een onder- en bovenbedstee.

In de kerk preekte dominee J.C.H.Romein, die ons in 1946 trouwde. Het is waar dat zijn vrouw plotseling stierf. Rudi wist niks van de bijbel. Hij zat ook wel naast mij en keek dan maar wat in zijn psalmboekje, ach stakker! Maar later kon hij bidden en danken. Hij heeft bij ons wel wat geleerd en meegekregen wat dat betreft.

Na de oorlog kwam de familie van Dantzig bij ons in Laaksum en Meint en Jantsje hebben in Amsterdam gelogeed. Er is ook een lange periode geweest dat we niets van hem hoorden. Bij de dood van Heit was er weer contact; Rudi kwam op de begrafenis. Later zijn we naar zijn afscheid van Het Nationale Ballet gegaan en we waren ook op zijn begrafenis.

Het is nu allemaal voorbij. Zijn balletten, ik vond ze heel mooi, ik kreeg tranen in de ogen. Zo’n jongen, zo’n oorlogskind, dat hij zoveel is geworden, dat hij zoveel sporen heeft nagelaten.’

Wabe Visser met aan boord van de HL I: de moeder van Rudi van Dantzig, zijn broertje Bob, Akke Visser en Popke, 1946

Popke

De heer Popke Visser vertelt zijn verhaal door de telefoon. Hij is nu 85 jaar en woont in een verzorgingshuis in Hoorn.

‘Dat boek ligt me niet. Ik ben niet zo Rudi-achtig. Toen Rudi in huis kwam was ik 14 jaar en ging ik bij mijn vader vissen als tweede knecht aan boord. Dat Rudi ooit meegevaren heeft, kan ik me niet herinneren. Daar had hij geen belangstelling

voor. Hij was bang zijn handen vuil te maken. We moesten de wei schoonmaken, schapenstront rapen, en dan zei Meint: ‘Vooruit, kom op jongen, pak aan!’

Hij kwam met een bus. Mijn ouders wilden een meisje voor Pieke, maar ze kregen hem. Alles draaide om Pieke; zij was invalide. Het was een tere jongen, een meisjesachtige jongen, gevoelig.

Ja, de vrouw van dominee Romein stierf plotseling. Ik weet niet waaraan. Die dominee is later in Warns begraven.

Er waren meer jongens uit Amsterdam. Die Jan, die ook in het boek voorkomt, zat bij een boer in Scharl. Dat was wel een stoere jongen. We woonden in het huis van mijn grootouders.

Diet en Popke, 9 en 11 jaar oud (detail schoolfoto)

Na de oorlog kwamen de vader en de moeder van Rudi naar Laaksum. Dat waren hele lieve mensen, daar hebben we nog mee gevaren op de schouw. Ik stuurde een paar keer een brief, maar kreeg geen antwoord. Mijn zusters waren dol op Rudi, behalve Diet, die houdt ook niet van het boek. Pieke heeft later nog veel contact met hem gehad en zijn vader goed gekend. Mijn moeder noemde hem ‘mijn oorlogsjongen’. Ik vond het wel best.

Van Dantzig kwam toen mijn moeder 80 werd. We hebben met de familie een boottocht gemaakt. Hij gaf je een zachte hand en verder hebben we niet gepraat.

Toen mijn vader ophield met vissen, viste ik samen met Meint.

Maar ik was altijd zeeziek. Als je daarmee behept bent, gaat het nooit over. Daarom ging ik aan de wal. Ik ben ambtenaar geworden bij Rijkswaterstaat, eerst in Medenblik en later in Hoorn.’

Diet

Mevrouw Diet de Vries-Visser (1929) zegt, wanneer ik haar opbel: ‘Het is zo lang geleden. Ik kan me er niet veel meer van herinneren. We moeten het maar laten rusten.’ Maar ze leent wel mooie foto’s om af te drukken in dit artikel.

Meint

De heer Meint Visser (1933) woont met zijn vrouw in Bakhuizen. We drinken eerst samen koffie. Hij zegt: ‘Ik heb het boek niet gelezen.’ Maar zijn vrouw zegt: ‘Ik wel, het is prachtig. Ik heb erbij gehuild.’

‘Ik was elf jaar in 1944. Mijn vader heeft hem opgehaald bij de zondagsschool in Warns. Hij kwam thuis met die jongen achterop en moeder zei: ‘Ik dacht dat we een meisje kregen.’ Ze wilden een meisje voor Pieke. Het was wel wennen, weer een broertje erbij. Omdat het van de kerk uitging, dachten wij dat hij christelijk was. Maar hij kwam uit een heel ander milieu. Zijn vader was communist en wij waren een streng hervormd gezin. Hij droeg een plusfour en een jasje. Dat droegen wij niet. We droegen een korte broek met een trui en gebreide kousen.

Voor hem was het ook allemaal nieuw. Hij sprak heel anders en hij was heel anders. Hij was een beetje een meisje. Hij bemoeide zich ook meer met de meisjes. We wisten toen nog niet wat een homo was. We werden niet voorgelicht.

Mijn moeder was een echte moeder, maar ook streng. Je moest doen wat ze zei, daar moest ze op kunnen vertrouwen. Ze zei wat ze dacht, maar ze was heel zorgzaam.

Hij werd niet voorgetrokken, hij moest hetzelfde als wij. Er was een hok tegen het huis aan. Daar deed mijn moeder de was en waren de waslijnen. Of ze daar in de zomer ook kookte, weet ik niet. De keuken was binnen en er waren tonnen met regenwater, waar we met emmers uit putten. Later kwam er een pomp. Als dat water opraaakte, stuurde mijn moeder ons naar ons oude huis om water te halen uit de put daarbinnen. In de zomer woonden we onder het schuine dak en daar was ook een houten bankje buiten. We aten aardappels, groente, vlees en vis. Mijn moeder maakte schapenkaas en warme gort met schapenmelk en een paar maal per week kon je in Warns stampot halen uit de gaarkeuken.

Het eten was voor Rudi te vet. Dat hij op weg naar school overgaf in de sloot, kan ik me niet herinneren. Maar wel dat hij met ons mee moest komen naar de kerk en naar school. We hadden geen onderscheid. Op school kregen we les van meester Aardema. Meester de Jong was het hoofd. Ach, het was allemaal heel anders dan nu. Heel erg streng. Het was allemaal de verdoemenis deelachtig. Er was een lange gang met deuren en er hingen platen met bijbelse voorstellingen. In het speelkwartier knikkerden we. Ik nam mijn eigen knikers mee en Jantsje had een hoepel en een springtouw. Dat we geen speelgoed hadden, behalve een bal van elastiekjes rond een prop papier en op school niet mochten spelen in het speelkwartier, is niet waar.

Er was nog een meisje uit Amsterdam op school, Marietje. Ze zat op het Rooie Klif bij een boertje. Dat was een heel mooi meisje. Ook op school zat Jan, die kwam ook uit Holland. Daar ging Rudi wel naartoe.

Op zondag liepen we naar de kerk op onze zondagse klompen. De kerk was van negen tot elf. Na de dienst kregen we bij mijn grootouders in Warns een stukje koek. We mochten niet spelen, omdat we onze kleren niet vuil mochten maken. Daarna gingen we naar huis om te eten en dan weer naar de kerk van half twee tot half vier en dan nog zondagsschool en je versje leren voor de maandagochtend. ‘s Winters ging je in het donker naar de kerk en als je er ‘s middags uitkwam, was het al weer donker. Voorin waren de stoelen voor de vrouwen, mijn vader kocht er vier voor een rijksdaalder per jaar. Meer achterin waren de vaste plaatsen in de banken met een deurtje. Daar zaten wij ‘s morgens met mijn vader, mijn moeder ging ‘s middags. Achterin waren de plaatsen vrij. Mijn vader was korte tijd ouderling. Dan moest hij de ochtenddienst openen met gebed. Dat vond hij moeilijk, hij was maar een eenvoudige man. En daarom kocht moeder een gebedenboek voor hem.

Dat Rudi ooit meegevaren is, kan ik mij niet meer herinneren. Dat we schapen op de schouw vervoerden naar Staveren is waar. Dat was zwarte handel, dat ging stiekem. Als je schapen over het water vervoerde kreeg je geen last met de Duitsers. Er was een Duits commando in Staveren en als je de schapen over de dijk bracht, werd je

gecontroleerd.

Met de bevrijding gingen we allemaal kijken bij de Warnser brug op het Noord. Daar hadden de Canadezen hun kamp opgeslagen. Dat Rudi tekeningen heeft gemaakt voor het bevrijdingsfeest, daarvan kan ik me niets meer herinneren en ook niet dat hij thuis zat te tekenen. Maar het was wel zo'n soort jongen, zulke dingen pasten wel bij hem.

Na de oorlog kwamen Rudi's ouders bij ons en gingen wij in Amsterdam logeren. Dat was in de Lanceloetstraat. We gingen met lijn 7. Dat was net zo anders voor ons, als het voor Rudi bij ons was geweest.

Daarna hoorden we vele jaren niets van elkaar. Het contact kwam weer op de begrafenis van Heit en op de 80ste verjaardag van Mem.

De film lag me niet. Ik heb lang gearzeld om ernaar toe te gaan. Andere mensen die je vader en moeder spelen en jezelf, dat is niet prettig. Ik was het ook met allerlei dingen niet eens.

We waren bij zijn afscheidsvoorstelling en op zijn begrafenis.

Ik ben mijn hele leven visser geweest. Ik werd op mijn dertiende tweede knecht aan

Meint op de HL 1, circa 1958

boord bij Heit, naast Popke, op de HL 1. Later ging Popke naar Medenblik en ging ik samen met Harmen, mijn jongste broer, vissen op een kotter, die we kochten in Lemmer. We visten vanuit Staveren op het IJsselmeer op snoekbaars en paling en ook op garnalen in de Waddenzee. Ik heb gevist tot ik 68 was. Harmen was het jongste kind. Hij woonde niet thuis toen Rudi kwam. Hij was bij mijn oom Harmen in huis gekomen, omdat mijn vader nog zo zwak was na de nieroperatie en mijn zusje Piekje het jaar daarop kinderverlamming kreeg. Toen mijn broer later weer thuis kwam wonen, was het voor hem net zo vreemd als het voor Rudi was geweest. Hij moest weer helemaal wennen in het gezin.'

Jantsje

Mevrouw Jantsje Schaper-Visser (1935) woont met haar man in Scheemda.

'Ik zal het nooit vergeten. Ik ging met Heit mee op de fiets naar de kerk in Warns om het meisje voor Piekje op te halen. Het leek wel een kindermarkt. Alle kinderen werden opgehaald, maar er was geen meisje voor ons. Er bleef een jongen over. Toen zei Heit 'Die kunnen we toch niet laten staan?' Zo kwam Rudi bij ons in huis. We wilden een meisje, maar we hadden het niet beter kunnen treffen. Het was een hele lieve jongen, net een meisje. Hij was heel meegaand.

Moeder zei altijd: 'Wat het is weet ik niet, maar hij wordt nog eens pianist.' Hij was zo anders dan wij. Hij had hele mooie slanke vingers. Dat hij 's nachts in bed plaste is

waar. Mijn moeder had daar veel werk van. Ze moest dan een heel eind naar achteren in de brede sloot, de Moleleie, de lakens spoelen, maar ze schoof Rudi niet aan de kant. Ik zie hem nog lopen op klompen met riempjes. Daar waren zijn voeten niet aan gewend. We gingen eerst een stukje door het gras en dan waren we op de weg. Op zondag, als we naar de kerk gingen, lieten we onze klompen bij de weg staan en trokken daar onze schoenen aan.

Hij kon in het begin het eten niet verdragen. Als we naar school liepen, gaf hij de gortepap over in de sloot en dan pakten we hem bij de hand en zeiden: 'Kom op Rudi!' Hij zat aan tafel bij ons, dus hij hoorde bij ons en wij bij hem. Hij moest net als wij de schapenwol van de hekken halen en mest rapen. Mijn moeder breide truien en sokken van onze eigen wol. We liepen vier maal een half uur naar school en

Jantsje op de schouw
10 jaar oud

terug en aten tussen de middag warm. Dat lopen ging spelenderwijs, we renden achter elkaar aan. Rudi deed op school wel mee, maar hij trad niet op de voorgrond en viel niet op. We speelden wel op school: hutten bouwen, touwtje springen.

Rudi was ook heel zorgzaam voor Piekje. We hebben zoveel met haar gesjouwd, in een kinderwagen en op een oude herenfiets. Later kreeg ze een eigen fietsje. Ze was zo'n doorzetter. Ze wou graag schaatsen en dus bonden wij haar de schaatsen onder waarbij de ene schaats aan haar lamme been bungelde. Ze probeerde toch te schaatsen achter de halve stoel, waar mem de was op deed.

Naar de kerk gingen wij 's morgens met vader. Dat we vaak twee keer naar de kerk en dan ook nog naar

zondagsschool gingen, vond ik niet erg. Je hoorde ook weer hele mooie verhalen.

Laaksum was een stukje vrijheid. Er woonden veel grote gezinnen. We waren allemaal familie van elkaar. Er was altijd gezelligheid, we verveelden ons nooit. Thuis speelden we vader en moedertje in het kippenhok. Mooi speelgoed hadden we niet. Ik heb nooit een pop gehad. We waren altijd op de haven. Daar heb ik mijn jeugd versleten. Er was altijd bedrijvigheid. Daar kwamen de boten binnen en werd de vis gewogen. Een man uit Staveren haalde de vis op. We zwommen ook bij de haven, gewoon in ons ondergoed.

Dat vliegtuig, dat omgekeerd in het water lag, dat is waar, dat was zo. Had Rudi er fantasieën over dat de vliegeniers er nog op hun kop inhingen? Ja, dat was echt iets voor hem, zo'n dromer was hij wel. Met de bevrijding kwamen er grote tanks bij de twee boerderijen, die tegenover elkaar vlak bij Laaksum aan de weg staan. We kregen witbrood en chocolade. Bij het bevrijdingsfeest droegen we witte jurkjes met sjerpen. Ik heb helemaal niets gemerkt van die Canadees. Zijn moeder kwam hem halen, een heel klein, tener vrouwtje.

Na de oorlog kwamen zijn ouders met zijn broertje bij ons. Ze konden heel goed

overweg met mijn ouders. Er werden kaarten gestuurd en Meint en ik gingen om de beurt in Amsterdam logeren. We gingen toen voor het eerst van ons leven naar de film, naar Charlie Chaplin. Ik vond het prachtig dat hij bij het ballet was. Hij stuurde daar ook foto's van, reclame voor een voorstelling, al die mooie kleuren!

Toen het boek verscheen, heb ik het drie maal gelezen en ook nog kort geleden: ik beleeft dan mijn jeugd weer als een film. Bij de rede, die hij hield voor de Dodenherdenking in de Nieuwe Kerk met de koningin, was ik niet. Hij had een bank in de kerk voor ons gereserveerd. Ik vond dat zo jammer.

Na de dood van Rudi's moeder zorgde Pieke voor zijn vader en kwam die ook bij ons hier in Scheemda logeren. Hij wilde graag Beerta bezoeken en Finsterwolde, die rode dorpen, want hij was vroeger communist geweest.

Toen ik van school af was, werkte ik in de zomer bij mijn vader. Ik maakte het want klaar voor de palingvangst. Opspleten, noem je dat. In de winter werkte ik bij de slager en de dokter en hielp ik moeder. Op maandag ging ik naar de Roomse zusters in Bakhuizen. Daar leerde ik verstellen. De zusters zeiden: 'Je bent veel beter af als je een broek kan maken of een rits inzetten of een nieuwe zak.' Een jurk heb ik daar dus nooit leren maken, het bleef bij verstellen.

Mijn man komt uit Koudum. Hij kwam bij de politie in Groningen, eerst in Wirdum, later in Spijk en Appingendam. In 1985 werd hij groepscommandant in Scheemda. We hebben nooit meer in Friesland gewoond.'

Pieke

Mevrouw Pieke Visser (1939) is herstellende van een zware operatie, wanneer ik haar bezoek in de Ielânen in Sneek. Ze heeft contact gehouden met Rudi van Dantzig tot zijn dood. Ze was met hem te zien in televisieprogramma's als 'In de show van je leven' (VARA, 1997) en 'Tussen hemel en aarde' (KRO, 2000).

'Ik kan me niet zoveel herinneren uit de tijd dat Rudi bij ons was. Veel weet ik uit verhalen. Ik was 5 jaar oud. Ik kreeg in 1940 kinderverlamming en werd invalide. Ik kon niet meedoen met de andere kinderen. Ik hinkte op één been en kwam altijd achteraan. Ik was het zorgenkind. Ze moesten altijd op me wachten en hebben heel wat met me afgesjouwd toen ik klein was. Schaatsen wilde ik wel heel graag leren, maar dat ging natuurlijk niet. Ik deed dan op mijn manier mee. We vroegen aan Heit of we het lege kippenhok mochten gebruiken en ik zat daar met de koek-en-zopie, wanneer ze bij ons op de sloot langs schaatsten.

Pieke bij de haven van Laaksum, 5 jaar oud.

Dat Rudi, wanneer hij uit school kwam, snel de deksels van de pannen oplichtte om te kijken wat we gingen eten, weet ik ook nog goed. Dan zei Mem: 'Hij heeft zulke vlugge vingers, hij komt nog bij het circus.' Zeggen de

anderen, dat ze zei: 'Hij wordt nog pianist?' Nee, dat kan ik me niet herinneren. Rudi was trouwens altijd bezig met zijn handen. Hij was geen jongen die met mijn broers ging voetballen. Mijn moeder braadde duikeenden voor ons. Dat was heerlijk eten. Die vogels raakten in de netten en verdronken. De botjes werden schoongemaakt en daar speelden we mee. We boorden er gaatjes in en maakten er van alles van: huisjes, poppetjes, van allerlei dingen. Daar was Rudi heel handig in.

In de jaren vlak na de oorlog gingen we bij Rudi in Amsterdam logeren. Ik denk dat zijn ouders iets terug wilden doen. Ik ging met Diet. We zijn maar heel kort gebleven. Ik had onmiddellijk heimwee naar huis. Ik was bang zo hoog boven de straat in die grote stad.

Daarna hoorden we vele jaren niets tot ik op een dag bij mijn ouders kwam - ze woonden toen in een bejaardenhuis in Bakhuizen - en mijn vader zei: 'Je moet Mem maar even vragen. Die heeft iets, iets geweldigs!' Mijn moeder had een kaart van Rudi

Pieke Visser met Gieneke Jager, het meisje dat de kleine Pieke speelt, op de filmset van 'Voor een verloren soldaat' in Laaksum, 1992

in de zak van haar schort. Zo is het contact weer gaan rollen. Hij heeft ons niet meer uit het oog verloren en wij hem niet. Hij nodigde ons uit voor een voorstelling van Het Nationale Ballet in Leeuwarden. Wij wisten natuurlijk helemaal niks van ballet en dat gaf allerlei discussies: wat dat nou weer voorstelt?

Vanaf die tijd waarschuwden we elkaar. Als er iets in de krant stond over Rudi, werd het wel doorgegeven of we zeiden: 'Rudi is op de televisie, je moet wel even kijken!'

Mijn vader en zijn moeder stierven beide in 1979. Zijn vader kon niet goed alleen zijn. Maar hij was altijd welkom bij onze familie en dus kwam hij ook bij mij logeren, eerst in Oosterwolde en later in Koudum en dan ging hij ook naar mijn moeder in De Finke. Mijn moeder woonde daar 16 jaar en was een grote steun voor de mensen om haar heen.

Net als Rudi was zijn vader een hele lieve, zorgzame man. Ik ging hem vaak opzoeken in Amsterdam. Rudi nodigde ons dan uit en we mochten in het theater achter de coulissen komen en hij liet ons zien hoe het bij de repetities toging. Met zijn vader heb ik in zijn huis in Frankrijk gelogeerd. Hij werkte daar aan een ballet. Ik herinner me dat hij schetsen van bepaalde standen maakte en passen en richtingen noteerde met kleine streepjes. Hij legde er ook wel eens iets over uit aan ons, maar niet veel. Ik had

er toch geen verstand van.

De laatste keer dat ik zijn vader opzocht in Amsterdam, dat was in 1992, stierf hij plotseling waar ik bij was. Hij borg een paar boodschappen op en viel dood neer. Ik was vreselijk verdrietig, want ik hield wel van die man, maar ook dankbaar dat hij daar niet alleen hoefde te liggen tot ze hem zouden vinden, want Rudi was in het buitenland.

In zijn huis, in de Emmastraat, zat Rudi altijd te werken in het souterrain. Hij liet me dan zien waar hij aan bezig was. Hij had veel mooie dingen om zich heen, die voor hem betekenis hadden. Ik herinner me veel beelden van steen en van hout, wanden

Rudi van Dantzig in zijn huis in de Emmastraat in Amsterdam, 1997

met boeken en een tafel met stapels papieren. Dat was ik niet gewend. Hier moet hij aan 'Voor een verloren soldaat' geschreven hebben, en ook in zijn boerderij in Hoogwoud. Daar trok hij zich vaak terug.

Zijn homoseksualiteit maakte voor mij geen verschil: ik heb daar nooit bij stilgestaan. Voor mijn moeder ook niet. Ik hoor haar nog zeggen tegen een interviewer, toen de film uitkwam: 'Hij is wel zo, maar het was ook een zoon van ons en dat blijft zo.' Ik las in het boek vooral de stukken over ons gezin, die zijn voor ons het mooiste. Ik denk dat we dat allemaal hebben gedaan, Mem ook. Het meisje dat Pieke speelt in de film logeerde bij mij. Ze had een beugel om haar been en zag er net zo uit als ik toen. Het kon niet mooier. Freark Smink speelde prachtig. Wat leek hij op mijn vader en op Harmen! Toch kon de film het niet halen bij het boek, al waren sommige stukjes wel aardig.

Rudi, hij was een lief en zorgzaam mens. Ik heb hem altijd als een broer beschouwd. Ik ging nooit met vakantie. Ik denk dat hij me daarom meenam naar Griekenland, naar Athene en naar de Middellandse Zee. Ik heb nog nooit zo'n mooie vakantie gehad.

Het is nu allemaal voorbij, maar we hebben tot op het laatst contact gehad. Hij lag toen al op een hoog bed in de kamer en had zo'n pijn en veel verdriet. Ik wou zo graag iets voor hem doen, maar wat kon ik? Ik heb het geluk gehad dat ik hem en zijn vader

goed heb gekend en ook Toer. Het waren zulke warme mensen. We hebben hele mooie momenten met ze beleefd. Als we ze niet hadden gekend, waren we nooit in aanraking gekomen met het ballet. Ik ben zo dankbaar dat ik me daarin ook mocht inleven. Ik begreep het zeker niet altijd, hoor. Ik ben er trots op dat hij bij ons mocht zijn, dat ik mocht zeggen, toen op de televisie: 'Dat is mijn oorlogsbroer.'

Harmen

De heer Harmen Visser is geboren in 1940. Hij woont in Warns. Hij vertelt zijn herinneringen door de telefoon.

'Ik woonde toen Rudi bij ons in Laaksum kwam, bij mijn oom Harmen en ik kwam pas terug in ons gezin toen ik 8 jaar was, omdat ik kattenkwad uithaalde. Het was eigenlijk raar. Ik moest er uit en Rudi kwam erin. Dat vond Rudi zelf ook. Maar het was

Harmen 12 jaar oud

armoede toen en Pieke had in 1940 kinderverlamming. Mijn oom had maar één meisje en zei: 'Geef ons die jongen maar'. Mijn tante werd trouwens weduwe in 1945, omdat mijn oom, die opperwachtmeester was bij de politie en in het verzet zat, werd doodgeschoten op de laatste dag van de oorlog. Hij wees de Canadezen de weg naar Lemmer en een aantal SS'ers had zich verschanst in een boerderij. Er staat een kruis op de plek waar het gebeurde bij de oude zeedijk vlakbij Slijkenburg. Ik heb Rudi dus niet gekend als jongen bij ons thuis. Later ontmoette ik hem bij de begrafenis van mijn vader 1979 in Warns en toen we een boottocht maakten met de hele familie toen mijn moeder 80 jaar werd. Maar dan zie je iemand maar één dag en leer je hem niet kennen. Het was zeker een zacht persoon. We waren met ons hele huishouden op de premiere van de film in Amsterdam en onder de champagne zei een vrouw tegen me: 'Wat heeft u die vader mooi neergezet!' Ik zei: 'Ik speel helemaal niet in die film.' Dat wou ze absoluut niet geloven, we kregen zelfs een beetje ruzie. Die acteur leek heel erg op mijn vader en mij.

Ach, die film. Omdat je het zelf beleefd hebt ga je op de details letten en die klopten heel vaak niet. Ik ben geen lezer. Het boek is interessant voor zover het over Laaksum en ons huishouden gaat, maar de homoseksualiteit in het boek, daar kan ik mij niet in inleven. Maar het is wel zo dat we met de jaren een omslag hebben meegemaakt en meer dingen normaal zijn gaan vinden. Het leven verandert ook en het is goed

Meint en Harmen op de HL1, circa 1958

dat over zulke dingen niet meer gezwegen wordt. Daar heeft dat boek natuurlijk ook voor gezorgd. We hebben allemaal onze eigenaardigheden.

Ik ging op mijn 13de jaar bij mijn vader vissen. Ik heb ongeveer dertien jaar met mijn vader en Meint gevist op de HL1 en daarna samen met Meint vijftien jaar vanuit Staveren op de ST2. Meint is op het IJsselmeer blijven vissen, maar ik heb vijf jaar op de Noordzee op Urker kotters gevist om de Noordzeevervisserij te leren. Toen heb ik de ST4 gekocht, een kustkutter voor de Noordzee. Alles bij elkaar heb ik 40 jaar gevist en ik maak nog altijd netwerk voor Sietze Boersma van de ST8. Ik heb veel boeken over de visserij. Die hoop ik te gaan lezen als ik echt niets anders meer kan.'

'Een armoede die niet verdwijnt'

Van Dantzig zou nog één keer in het openbaar terugkomen op zijn verblijf in Laaksum als 'oorlogskind' en wel in de rede, die hij hield ter gelegenheid van de Dodenherdenking op 4 mei 1999 in de Nieuwe Kerk in Amsterdam. Hij noemde zijn rede 'Een armoede die niet verdwijnt'.

Daarmee bedoelde hij de armoede van de oorlog, van gewapende conflicten waar ook ter wereld, die mensenlevens blijvend ontwrichten. Dichter bij huis veroordeelde hij de competitieve maatschappij van zijn eigen tijd, waarin een mensonterend onderscheid wordt gemaakt tussen winnaars en verliezers. Ook dat, zei Van Dantzig, is een bestaansarmoede waarvan we dagelijks toeschouwer zijn. 'Oog om oog, tand om tand' lijkt vandaag het motto, we lijken in het tijdperk van winnaars en verliezers te zijn beland. Wie wint - op welke manier dan ook - oogst respect, ontzag en bewondering. Ben je een verliezer dan oogst je minachting, wordt je een watje genoemd, een loser.'

Uit zijn herinneringen aan Laaksum koos hij de tocht op de schouw met Heit, waarop ze vlak langs het wrak van een oorlogsvliegtuig varen, dat op zijn kop in het water ligt. Die gebeurtenis komt zowel in het boek als in de film voor, maar in deze lezing gaf Van Dantzig het voorval een diepere lading. Rudi vraagt aan Heit wat er met de mensen is gebeurd die in het vliegtuig zaten. 'Zijn ze gered?' 'Ik ben bang van niet jong,' zegt Heit, 'ze zeggen dat het van het Engelse leger was. Het is vorig jaar op een nacht naar beneden geschoten. Die soldaten wilden dat wij net zo vrij konden leven als zij, jongen.'

Rudi stelt zich voor hoe die soldaten daar nog steeds ondersteboven uit dat vliegtuig hangen, gevangen in het kolkende water, en voelt zich ineens wonderlijk vrij vergeleken met hen. 'Hoe is het mogelijk dat mensen die niet eens in ons land woonden voor ons wilden vechten,' vraagt hij zich af. 'Het besef dat we die onbekenden, die ik van zo dichtbij had gevoeld, daar achterlieten, zal in mijn herinnering gegrift blijven als een litteken.' En zo herdenkt hij in zijn rede 'de vele heldhaftigen die het bestaan van anderen boven dat van zichzelf stelden, maar ook de ontelbaren die slachtoffer werden - of zijn - van anderen die zichzelf beter vinden.'

Na de herdenkingsplechtigheid schreef hij een brief aan zijn Friese familie. Hij had ze in de kerk gemist. De plaatsen die hij voor hen had laten reserveren, waren leeg gebleven. 'Maar in elk geval kon ik zien wáár jullie hadden moeten zitten, het was recht tegenover me, waar ik zeven lege stoelen zag.'

Ook de familie Visser was niets menselijks vreemd. Er waren in die tijd onderlinge spanningen. Van Dantzig drong er in zijn brief op aan dat ze zouden 'ontdooien'. 'Het is nog niet te laat!' Wanneer ik nu de broers en zusters met enige schroom daarnaar vraag, is het allemaal alweer lang voorbij. Men is op goede voet met elkaar. 'Ja,' zegt Jantsje: 'Voor hem was het heel belangrijk dat de familie bij elkaar zou blijven. Een grote harmonieuze familie was juist zijn ideaal. Dat miste hij zelf heel erg. Wij vulden dat wel een beetje voor hem op, maar hij bleef zich toch een buitenstaander voelen. Hij voelde zich een eenzaam mens.'

De familie Visser met Rudi van Dantzig in Laaksum in 1986. De foto is gemaakt ter gelegenheid van de publicatie van het boek 'Voor een verloren soldaat'

De tocht van Laaksum naar Staveren; citaat uit 'Voor een verloren soldaat'

Tenslotte wil ik hier een gedeelte uit 'Voor een verloren soldaat' voor u citeren, omdat het zo echt de sfeer en de kleur van Laaksum in die tijd weergeeft en de lezer laat beleven hoe het was om in 1944 op een vissersschouw van Laaksum naar Staveren te zeilen. Rudi van Dantzig mag dan volgens Popke en Meint nooit meegevaren hebben, hoe het op de schouw toeging, wist hij na al die jaren nog precies.

Hierbij nog eens de tocht op de schouw langs het vliegtuigwrak met Heit, Popke, Meint en de bange Rudi.

'Het is nog stil aan de haven, er zijn wat vissers op hun schepen aan het werk met emmers en platte, houten kisten, hun stemmen, die van boot naar boot gaan, klinken galmend langs de kade en een emmer water, leeggekeerd naast een schip, heeft het geluid van een luidruchtig neerstortende waterval. Ik ben wel vaker op de boot geweest, maar erin gevaren heb ik nooit: of de boot was al weg, of het waaide

te hard, of ik verzuimde school ('En dat willen je ouders niet, 'zei Hait dan plagend), altijd was er wel iets waardoor mijn eerste avontuur op zee niet door kon gaan. Echt jammer vond ik dat niet eens, maar Meint plaagde me ermee: 'Nog nooit gevaren? Ben je echt nog nooit op zee geweest? Ha, wat ben jij dan voor een man?'

We zitten alle vier in de beschermende klompvorm van de boot die met plofgeluiden het haventje uit glijdt. Het water wordt opengebroken in zacht golvende lijnen die, hoe meer ze zich van ons verwijderen, breder worden en zwakker van vorm. Hait zit aan het roer, ineengedoken en klein plotseling, en Popke en Meint zijn druk bezig met een wirwar van touw en zeil.

Ik kijk vanaf het achterbankje en constateer hoe ons dorpje nu opeens in één oogopslag is te overzien en hoe, sneller en sneller, eerst de huisjes, dan de kademuur en de werkkeet en daarna de pier van ons worden weggezogen.

Op open zee begint het schip, onverwacht, want er staat niet eens veel wind, behoorlijk te stampen. Ik voel het onmiddellijk in mijn maag, grijp me aan de rand van de boot vast en voel de eerste spatten water, plets, in mijn gezicht. De kademuur is al ver weg, te ver ...

Wabe Visser aan het roer met Sietze Boersma op de HL1 in de jaren '40

Als we in de richting van Stavoren zwenken trekken Popke en Meint de zeilen omhoog. Grote bruine vleugels zijn het, ze staan vol van weerbarstige kracht en vangen keer op keer de wind met heftige knallen op. Het schip maakt onverwacht en snel slagzij en ik val onhandig omver, opgevangen door een trefzekere arm van Hait die rustig aan het roer toekijkt hoe we een kolkende bocht vol schuim door het water trekken.

Achter ons duiken meeuwen krijsend naar beneden en vliegen af en toe met een vis in hun bek schrokend omhoog. De haven is een poppenhaventje geworden. Klein en bruin - een streep, meer niet - zie ik de houten zeewering een tijdlang langs de kust met ons meelopen. De grote basaltblokken die uit het water steken lijken dingetjes uit een blokkendoos, nietige speelgoedjes die langs de kust zijn uitgestrooid. De boot steigert heftiger en de zee gooit steeds vaker golven ijskoud water over ons heen. Mijn

adem stukt en ik klem me met verkilde vingers krampachtig vast aan de rand. Als Hait naar me kijkt glimlach ik beleefd, een versteende lach. Mijn boottocht is een uitstapje in een wereld van geweld, van kracht en tegenkracht, een gevecht met kille, fladderende demonen die ons met knallende lachsalvo's naar het diepste van de zeebodem verwensen. Verlangend kijk ik naar het veilige land.

'Nu al,' denk ik, 'nu wil ik al terug...' Nog nooit gevaren, wat voor man was ik? Naar

lucht happend probeer ik onbezorgd met Hait te praten, maar die duwt me met een stevige hand van het achterbankje weg. 'Ga maar in het midden zitten en hou je goed vast. En denk om het zeil, daar!'

Dat laatste schreeuwt hij en meteen duwt hij mij krachtig omlaag. Oorverdovend klapperend en met krakend touwgeluid slaat de boom van het zeil over ons heen. De boot schept bijna water: Meint, die tegenover me staat, zie ik plotseling hoog boven me, en een ogenblik later verzinkt hij met een reusachtige golfbeweging in een steile diepte. Het is of er een pomp op mijn maag staat die de inhoud met volle kracht naar beneden perst. Niet aan denken, dan gaat het wel over, dit is leuk, dit is een avontuur... Ik mag niet misselijk worden, anders lachen ze me uit. Maar ik snak naar lucht en voel de druk onder mijn keel sterker worden.

Ik klem me aan de druipende bootrand vast en werk me naar het midden. Daar zak ik veilig op de grond, mijn rug tegen de zijkant van het schip, mijn voeten schrap tegen de kist waarin de gevangen vis wordt bewaard. Het schaap valt van de ene kant van het dek naar de andere, met spartelende brekebenen. Meint roept naar me en lacht overdreven luid tegen de wind in. Ik bewonder hem, hij beweegt behendig en snel over het kletsnatte dek en houdt zijn uitgelaten stemming. Kordaat wankelt hij naar het schaap en bindt het touw steviger en korter vast. Het schaap blaast niet, het valt lijdzaam heen en weer, maar ik zie doodsangst in de naar niets kijkende starre ogen. Ik probeer mijn eigen angst te overschreeuwen en roep iets terug. Ik hoor mijn stem, die galmend klinkt en onecht, ik lach luidruchtig en voel me laf en gemaakt.

'Dit is dus varen. Lekker op zee en niet naar school,' denk ik. Mijn lichaam is ijskoud en mijn vingers lijken gevoelloos. Door een sterk opkomend gevoel van misselijkheid en het besef dat ik me tegen niets hiervan kan verzetten en machteloos ben, beginnen mijn kaken onweerstaanbaar en steeds sterker te klapperen. Wanhopig klem ik mijn tanden op elkaar. Niet overgeven, nu niet...

Dit is waar we op school liedjes over zongen: 'Hola bootsman, wij gaan meehee nahaar de zee-hee, na-haar de zee...'

Popke knielt naast me neer en wijst naar de overkant. Met moeite en tegenzin hef ik me een eindje op mijn hurken en zie iets aan de kust dat op een heuveltje lijkt. Vragend kijk ik hem aan. 'Het Rode Klif,' schreeuwt Popke in mijn oor, 'herken je het niet?' Weer vliegt een golf water over me heen en ik duik omlaag. Was dat miserabele, nietige ophoginkje het Klif waar Jan en ik hadden gespeeld? Was dat die gelukkige warme, groene heuvel die je vanuit ons huis zo statig boven het land omhoog zag rijzen? Opnieuw vangen de zeilen de wind met het scherpe dreunen van een ontploffing.

Meint springt naar me toe en hangt naast me, half overboord, gespannen in het water kijkend. Ook Hait buigt opzij en kijkt, hij zet de motor zacht en wenkt naar me. Onder me hoor en voel ik een wonderlijk schrapend en schurend geluid, alsof een dier onderaan de boot knabbelt en knaagt. We liggen bijna stil, maar stampen als gekken heen en weer. De motor pafit onmachtige rookwolkjes omhoog die me misselijk maken en bitter in mijn neus en keel dringen. Het gebonk onder de boot wordt hardnekkiger,

als ik opsta en overboord buig voelen mijn knieën slap en wee.

Vlak naast me zie ik, als spookverschijningen, twee reusachtige rubbervormen uit de golven omhoogsteken, ik kan ze aanraken als ik mijn hand uitsteek. ‘Het vliegtuig,’ schreeuwt Meint opgewonden tegen de wind in, ‘voel je het, we varen er dwars overheen!’

Met een kletsend geluid slaat hij op de zware rubberbanden, één keer, twee keer, tot hij er niet meer bij kan. Met starre ogen kijk ik naar die angstaanjagende dingen, fantomen uit een andere, geheime wereld. Onder me hangen die mannen, ondersteboven, ik heb het gevoel dat ik ze ken, dat het vertrouwde wezens zijn, verdronken vrienden. Zo vlakbij, door vissen en zeewier omgeven, hangend, deinend, in ragfijn golvende watersluiers. Hun armen bewegen in een eentonig ritme voor- en achteruit, reikend en gebarend: een zwenkende dodendans.

Even later vliegt in een gelige, brede stroom de inhoud van mijn maag in de golven.

Als we in Stavoren zijn zegt Hait medelijdend dat ik niet met de boot terug hoef als ik niet wil: ik kan best terug lopen, het is niet ver naar Laaxum. Maar met vreesachtige gelatenheid laat ik me een uur later toch weer aan boord hijsen, ga in een hoek onder wat doeken liggen en hoop er het beste van. Stel je voor, er gebeurt iets, ik raak de weg kwijt of zo, dan ben ik dát huis ook nog kwijt.

In Stavoren had ik onmiddellijk de drie Duitse soldaten gezien, ze stonden daar alleen maar, midden op de kade, ze hielden niemand aan, maar hun blikken waren oplettend en scherp, alsof ze door je kleren heen wilden zien. Met een schok waren door hun verschijning Amsterdam en de oorlog weer een stuk dichterbij gebracht. De norse dreiging van glimmende laarzen, goorgroene uniformen en stemmen die bijtend en stram klonken was ik hier in Friesland weer een beetje vergeten, maar opeens was het er weer, dat opgejaagde gevoel van achterdocht en angst en dingen die stiekem, ongezien moesten gebeuren.

Ik had me aan de haven zo onopvallend mogelijk gedragen, ook niet laten merken dat ik zeeziek was, want stel je voor dat die moffen merkten dat ik helemaal geen visser was, maar uit Amsterdam kwam, dan pakten ze me misschien wel meteen op. Ik kreeg het gevoel dat ze daar bij de haven stonden om me op te wachten, dat ze naar me uitkeken. Het kon zijn dat ze mijn stamkaart gevonden hadden, en mijn naam en nummer wisten en dat ze al die tijd naar me op zoek waren...

De terugtocht was verbazingwekkend snel gegaan, ik had een beetje onder het zeil liggen doezelen, halfziek, willeloos door elkaar geschud. Voordat ik het wist voelde ik de wind afnemen, er viel een weldadige stilte over de boot en alle krampachtigheid ebde uit me weg. Het geluid van de motor zwakte af en de zeilen vielen ruisend omlaag. Ik kroop onder het doek vandaan en voelde de lucht strelend warm op mijn gezicht: daar, vlakbij, hobbelig en vertrouwd, lag de kademuur. Een grote kalmte zakte in mijn buik, ik ging aan wal - terug kwam de held van zijn eerste zeereis - en voelde de grond onder mijn voeten golven: ook het land leek zee geworden. Zeebenen noemden ze dat zeker. Een visser kwam met holle klompgeluiden over het stenen pad

gestapt: muziek was dat geweest, dierbare en vertrouwde muziek!

Naar Mem nu, gauw naar het huis dat vast en stevig in de wei lag, weer zitten aan de tafel die niet bewoog!

Een uur later zit ik voor het huis, er schijnt wat late, kleurloze zon die bleke vlekken over het land legt. Ik heb een gezangboek op schoot en probeer een psalm uit mijn hoofd te leren voor morgen, op zondagsschool.’

Graf van Wabe en Akke Visser op het kerkhof van de Hervormde Kerk in Warns, 2012

Dankwoord

Ik wil alle broers en zusters Visser hartelijk bedanken voor hun medewerking en vertrouwen. Ze hebben veel familiefoto's voor dit stuk opgezocht. Bij Ype en Trynsje Albada werd ik gastvrij ontvangen en mocht ik de huiskamer van Laaksum 22 fotograferen. Ook smaakte de trommelkoek met roomboter en stroop bij Harmen en Annie Visser heerlijk.

Literatuur

Rudi van Dantzig, 'Voor een verloren soldaat', Amsterdam 1986.

Rudi van Dantzig, 'Een armoede die niet verdwijnt', Amsterdam, Antwerpen 1999.

Jan Brokken, 'Rudi van Dantsigs bittere oorlog', Haagse Post, 31 mei 1986.

Bibeb, 'Maar ik had wel gehoopt dat Lex de pas de deux wat meer melancholie zou geven', Vrij Nederland, 29 september 1979.

De brieven van Rudi van Dantzig uit het archief van mevrouw Trientsje Albada-Visser, dd. 6-1-1986 en dd. 20-5-1986 en een ongedateerde brief verstuurd na de Dodenherdenking van 4 mei 1999.

Dirk Huizinga, 'Honderd jaren Vluchthaven Laaksum', 2012.

Iris Maaskant

Verslag van de lezing over ‘eendenkooien’ op 19 november 2012

De 14e lezing van het HWG had als onderwerp ‘eendenkooien’. Met dit onderwerp borduurden we voort op het thema van Open Monumentendag: ‘groen van toen’. Dat eendenkooien ‘van toen’ zijn, valt niet te betwisten. Al sinds de vroege middeleeuwen worden wilde eenden door makke eenden -in kooikersjargon de ‘makke stal’- een stelsel van bochtige slootjes (de ‘pijpen’) rond een vijver ingelokt om gevangen te worden voor consumptie. De eerste spreker van de avond, Gerard Mast uit Stiens, vertelde het verhaal van Jacob Bodes (1689-1755), die in 1712 met 2 kooien begon, één bij de terp van Teard onder Dokkum en één iets zuidelijker daarvan. Dat gebied, dat hij pachtte voor 53 gouden guldens en 30 war* vogels, grensde toen aan de Lauwers zee en eenden hadden tijdens hun trek wel behoefte aan een plas met zoet water. (*Een war kan bestaan uit 1 wilde eend, 3 talingen of 2 smienten.) Na de kerstfloed van 1717 moest hij opnieuw beginnen. Ondanks dat hij soms meer dan 10.000 eenden per jaar ving, ging hij failliet in 1734. Hij verdiende daarna de kost als praamschipper, tot Keizer Frans I in Wenen – die een zakelijke en ondernemende geest had – een kooiker zocht. Zijn gezant Van Haeren kwam uit bij Jacob Bodes, die een aanstelling kreeg op grond van de ontwerpen die hij voor een eendenkooi maakte. Onderzoeker Mast is lang op zoek geweest naar restanten van deze kooi en ontdekte die uiteindelijk in Holitc in Slowakije.

Na de pauze kwam de praktijk van een kooi en het werk van de kooiker aan de orde. René van Dam, die kooiker is in Bakhuizen, kon ons er alles over vertellen. Kooien liggen altijd in een rustig gebied en verstopt in een bosje, omdat eenden door het minste of geringste uit hun doen raken. Om die rust verder te waarborgen is het afpalingsrecht ingesteld, dat wil zeggen dat in een straal van 1200m vanuit het midden van de kooi niemand onrust mag veroorzaken, laat staan mag jagen. De kooi bij Bakhuizen is goed te zien op Google earth en heeft een heel speciale vorm: een ronde vijver met 8 vangpijpen. In die vangpijpen worden de tamme eenden dagelijks gevoerd en wilde eenden volgen in hun kielzog. Door middel van een spiegelnet, een schuin aflopende wand van gaas, worden ze aan het eind van de pijp in een fuik gelokt en gaan ze ‘de pijp uit’ als ze gevangen worden door de kooiker. Kooiker zijn is vaak nachtwerk. Om overdag de rust niet te verstoren, moeten bijvoorbeeld ’s nachts de rustbanken gemaaid worden. Er zijn in Friesland nog 27 kooien en de kooi bij Bakhuizen is 4,5 ha groot.

De werkgroep tentoonstellingen heeft in de bibliotheek een interessante expositie over eendenkooien ingericht, waar alles nog eens na te lezen en te bekijken is. De lezing werd goed bezocht. Aangezien er voor de lezingen altijd wel ‘veel vlucht op de kooi’ is, hopen we dat de gemeente ons na 1 januari 2013 blijft faciliteren, zodat we nog lang door kunnen gaan met deze mooie avonden in de bibliotheek.

Sietske Dijkstra

Vangkooi met spiegelnet

It Spegelnet, archief van meester Twerda

Eenden voeren bij de vangpijp

Maquette eendenkooi in Bakhuizen

Werkgroepen

Verschillende werkgroepen verdiepen zich in de Gaasterlandse geschiedenis. Er is heel veel uit te zoeken. De stichting Histoarysk Wurkverbân Gaasterlân beschikt samen met het Informatiecentrum Mar en Klif over een uitgebreide collectie historische documentatie. Daarnaast is er natuurlijk ook veel te vinden in het Gemeentearchief in Balk en in de Openbare Bibliotheek.

Hieronder een overzicht van de werkgroepen met de namen, telefoonnummers en e-mailadressen van de coördinatoren. Donateurs die willen meedoen, kunnen zich bij hen aanmelden.

Inventarisatie en Documentatie

Sietske Dijkstra (0514-602299),
stichtinghwg@gmail.com

Beeldmateriaal en Publicaties

Iris Maaskant (0514-602909),
j.a.maaskant@ziggo.nl

Dorpen en Gehuchten

Jan de Vries (0514-603614),
jdvbalk@hetnet.nl

Visserij en Scheepvaart

Ruud Guys (0514-682120),
rudolfguys@planet.nl

Kunst en Cultuur

Bram de Smit (0514-603918),
smit-wassenaar@kpnplanet.nl

Archeologie

Gjerrit Hekstra (0514-602063)
g.p.hekstra@planet.nl

Het is tijd voor een goede buur.

Als bank heb je je maatschappelijke verantwoordelijkheden. Niet alleen nationaal, ook lokaal. Een prettige samenleving begint nou eenmaal bij u in de straat, om de hoek, in de wijk. Daarom sponsort de Rabobank ook plaatselijke projecten en initiatieven. En dat doen we graag. Het is tenslotte ook onze buurt.

Het is tijd voor de Rabobank.

Rabobank

€ 3,50

Van Viers Geans van 1222 Looninge Rooden-wolter 1222 maket een Gemeent

Janckens

Dagtes Myls van 15 in een Graad

DE